

© JEAN KOENE 1994

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, gekopieerd of overgenomen,
zonder de schriftelijke toestemming van de schrijver.

Poëtisch realisme

Anton (Tony) Bergmann (1835-1874)

POËTISCH REALISME

Op 13 augustus 1936 kwamen in het Duitse Rijnland veertig Vlaamse toeristen bijeen, om daar in het stadje St. Goarshausen een letterkundige herdenking bij te wonen. De plechtigheid, die – zoals een Belgisch dagblad op 23 januari 1937 wist te melden – een ‘intiem en treffend karakter’ droeg, bleef in Vlaanderen vrijwel onopgemerkt. De Duitsers toonden er meer belangstelling voor dan Vlaanderen en de Vlaamse kranten. De burgemeester van St. Goarshausen gaf acte de présence en de Duitse dichters Jörg Ritzel en Lies, die er niet bij aanwezig konden zijn, stuurden een bericht van verhindering, – met de nodige verontschuldiging!

De Vlaamse toeristen waren in het plaatselijke hotel ‘Zum Adler’ neergestreken om aldaar – ver van Vlaanderen, en enkele maanden te laat – de honderdste geboortedag te gedenken van de Vlaamse schrijver Anton Bergmann (Tony), die in 1835 in Lier ter wereld kwam. De toen nog jeugdige dichter Karel Jonckheere, die enkele jaren voordien met zijn bundel *Proefvlucht* zijn entree had gemaakt in de Vlaamse letteren, voerde bij die gelegenheid het woord, ‘om tijd en omstandigheden te schetsen, waarin het werk van den Lierschen prozaïst ontstond’.

De herdenking vond plaats in het St.-Goarshausense hotel ‘Zum Adler’, omdat Bergmann in 1868 op die plek het verhaal *Fräulein Louise* had geschreven, een van zijn twee *Rijnlandsche Novellen*. De andere Rijnlandse novelle, *Acht dagen in een Duitsch Pension*, ontstond een jaar eerder in Rolandseck, eveneens aan de oever van de Rijn. Beide verhalen geven een levendige kijk op de tijd waarin ze ontstonden. De liefdesgeschiedenis van *Fräulein Louise* laat zien, hoe Duitse liberalen de Realpolitik van Bismarck ondergingen; in *Acht dagen in een Duitsch Pension* wordt de reislust van Nederlanders en Vlamingen beschreven.

‘ACHT DAGEN IN EEN DUI TSCH PENSION – EEN VERHAAL UIT HET SIEBENGE BIRGE’

Bergmann bezocht het Rijnland voor het eerst in de maand september van het jaar 1867. In de voorstelling die hij van dat bezoek geeft in de novelle *Acht dagen in een Duitsch Pension* arriveerde hij daar tezamen met zijn vriend Edward, een kunstschilder. Het toeristenseizoen was achter de rug, zodat de twee bevriende kunstenaars in alle rust en vrede van de schilderachtige omgeving konden genieten. Overdag konden zij hun ogen uitkijken op de prachtige vergezichten, met najaarszon overgoten, die de Rijn met zijn eilanden en berghellingen te bieden had. Maar de dagen waren kort en het bleek, zo

in het naseizoen, niet eenvoudig een onderkomen voor de nacht te vinden. Toen ze hun intrek wilden nemen bij Herr Birnbaum, de waard van Gasthof 'Zur Schwalbe', bleek die hen niet te kunnen ontvangen. Hoewel die herbergier in hun Bädereisreisboek werd aangemerkt als een 'hôte aimable et attentif', werden ze door hem met een pertinent 'unmöglich!' aan de deur gezet. Een zelfde ervaring deden ze op bij de andere Rolandeckse hotels, zodat ze hun toevlucht moesten nemen tot een eenvoudig pension aan de overkant van de rivier.

Rolandseck, in die tijd 'geene stad, geen dorp (...) enkel een station van de spoorweg', bleek zijn gastvrijheid te reserveren voor de zomermaanden, als het hele Rijnland 'door Hollandsche touristen ingenomen werd'. Op het moment dat Bergmann en zijn vriend op die gastvrijheid een beroep wilden doen, was het 'diep in den herfst' en waren de laatste Hollanders 'reeds lang den hoek om'. De Hollandse mannen zaten toen weer als vanouds te kaarten 'op de sociëteit' en hun vrouwen 'in hare achterkamer, met de voeten op de vuurstoof'.

Uit alles kon Bergmann opmaken, dat de Hollanders in het Rijnland graag geziene gasten waren. Het hele Hotel- und Gaststättengewerbe was daar ingesteld op 'Nederlandsche deftigheid' en 'Hollandsch fatsoen'. De Haarlemsche Courant lag op de leestafels voor het grijpen en de obers deden hun best om een beetje Nederlands te spreken. De thee was er uitstekend, maar de koffie erbarmelijk!

Het verbaasde Bergmann in zekere zin, dat de Hollanders nog steeds massaal naar die streek toe trokken, nadat hun geliefde schrijver Hildebrand de kwalijke gevolgen van hun reislust zo somber had afgeschilderd. Bergmann:

Ondanks Hildebrand, richt de zucht om een keitje op den Rolandstoren te rapen, of een bloempje op Nonnenwerth te plukken, jaarlijks grootere verwoestingen tusschen zijn landgenooten aan.

Waar Bergmann met deze woorden op zinspeelde, was een passage uit *Varen en Rijden*, een verhandeling die te vinden is in de *Camera Obscura* van Nicolaas Beets (1814-1903). Daarin wordt onder meer opgemerkt, dat iedere Nederlander die het Rijnland bezoekt, een souvenir daarvan probeert te bemachtigen: 'een steentje van Rolandseck, een gedroogd bloempje van Nonnenwerth'. De 'verwoestingen' waarvan sprake is, worden eveneens door Beets geschetst:

Zij komen terug, met een verbrand gezicht, een paar knevels, een gehavende plunje, een lastigen hoop vuil linnen, en een ledige beurs (...) moê van lichaam en moê van ziel.

De Hollanders lieten zich door zoiets niet afschrikken. Elke zomer namen ze het Rijnland in bezit. De koetsers loofden hen als 'beste Leute' en zelfs de straatmuzikant wist, wat hij van hen kon verwachten. Als hij 'eenen deftigen heer' zag opdagen, liet hij prompt het 'Wien Neerlandsch bloed' weerklinken, om daarmee zijn milddadigheid op te wekken. Ook als Vlamingen naderden, wilde de man wel eens dat lied inzetten, maar het was duidelijk dat dan verwarring zich van hem meester maakte. Na enige aarzelende tonen schakelde hij kortstondig over op de 'Marche de la Reine Hortense', om – ten einde

raad – het oude, vertrouwde ‘du hast die schönsten Augen’ maar weer te laten horen. Hoe kon het ook anders, meende Bergmann:

Kon de man raden, dat als men een mengelmoes van gebrekkig Fransch met nog slechter Nederlandsch hoort spreken, het oogenblik daar is om eene dartele Brabançonne aan te heffen?

Niet alleen reislustige Nederlanders werden door Bergmann geportretteerd; hij gaf z'n lezers ook een kijkje op de Vlamingen die het Rijnland aandeden. Bergmanns reisgenoot, de schilder Edward, was een exponent van ‘het treurige type van den Vlaanderaar op reis’. Voor zijn vertrek zag hij reikhalzend uit naar een vakantiereis door een onbekende streek, waar bergen en diepe rivierdalen zijn schildersoog in verrukking zouden brengen, maar eenmaal van huis, miste hij het geliefde Vlaanderen met zijn Belgische bieren en werd hij door een ondraaglijk heimwee overvallen.

Tehuis, moed genoeg, plannen te koop, ontwerpen in overvloed, – breekt de dag des vertreks aan, dan is alles vervlogen. Dan voelt hij eerst, hoezeer een Vlaamsch hart gehecht is aan den geboortegrond, verknocht aan de huiselijke gewoonten, gebonden aan de vaderlandsche estaminets. De kerktoren uit het oog verliezen schijnt hem een ballingschap. Eenen avond zonder faro of uitzet noemt hij eene eeuwigheid van ellende en ontbering; drie dagen van afwezigheid geven hem de landziekte.

‘FRÄULEIN LOUISE – EENE NOVELLE VAN DEN BOVEN-RIJN’

De geschiedenis die in de novelle Fräulein Louise wordt verhaald, speelt zich af tegen Duitse politieke achtergronden. De schrijver ontmoette op zijn tweede reis naar de Rijn een zekere Karel, een Duitser, die hem onthaalde op een sigaar en met wie hij genoeglijk aan de praat raakte. Toen zij vervolgens, om de vriendschap te beklinken, gezamenlijk het glas hieven, kwam plotseling de politiek van Pruisen ter sprake.

*Karel had in België gereisd en liep hoog op met onze instellingen.
‘Schoone natie! vrij volk!’ riep hij opgetogen uit: ‘ik ledig mijnen beker op het heil van uw land.’
Ik kon niet anders dan ook eenen dronk op Deutschland instellen.
‘Dat niet,’ zegde Karel, ‘op Deutschland mag men niet drinken. Op zijn herleven, ja, op zijne toekomst, indien gij wilt, maar op zijnen tegenwoordigen toestand niet!’
‘De Duitschers,’ ging hij voort, de stem hooger en hooger verheffend, ‘zijn geene vrije burgers; want zij plooiën en buigen; maar ik, ik mag de hand van eenen Belgischen vrijman drukken. – Ik ben in ’t vrije Frankfort geboren, toen Frankfort nog geene onderwerping kende...’*

Ook Louise, een nichtje van Karel, en evenals hij vervuld van nationale trots, uitte haar verontwaardiging over het verlies van de onafhankelijkheid en de beknotting van de vrijheid door Pruisen. Zij koesterde een grondeloze haat tegen de Pruisen, die haar en haar Frankfortse medeburgers van hun eigen, vrijheidslievende mini-republiekje hadden beroofd. Als echte Frankfortse vrouw weigerde zij

iedere toenadering tot welke Pruis dan ook. ‘De politiek – schrijft Bergmann – ja de droge, de ellendige, de hatelijke politiek bracht al de vrouwenhoofdjes op hol’:

*Geene der Frankforter juffrouwen, welke zich te St. Goarshausen bevonden, of zij wist eenen trek, waardoor zij haren afkeer van den gehaten overweldiger had te kennen gegeven.
‘Mijne hand heeft nooit eenen Pruis aangeraakt’, zegde een allerlieft zeventienjarige, en ik begreep, dat het voor Pruisen eene wezenlijke ontbering mocht heeten zulke fijne vingertjes niet te mogen drukken.*

Louise keurde een Pruis niet alleen geen hand, maar zelfs geen blik waardig. Van alle in St. Goarshausen samengestroomde dames was zij ‘de bijtendste, de onmeedogendste voor al wat Pruisen van verre of bij aanging’. Voor Pruisen was al haar haat; al haar liefde was voor Arnold, een Duitser – dat wel – maar zeker geen Pruis... voorzover zij wist.

Met het reisgezelschap, waarin Louise dankzij haar oom verzeild was geraakt, bracht de schrijver in 1868 een bezoek aan het Pfalzgrafenstein. Dat is een oude Zollburg (=tolburcht), gelegen op een eilandje in de Rijn tegenover de stad Kaub. Volgens Bergmann moest het kasteel ooit gediend hebben als staatsgevangenis, ‘want – schrijft hij – in eenen der diepe kerkers ligt nog het afgeknaakte geraamte van God weet welken booswicht, verrader of martelaar’. Maar er bleek ook een legendarisch verhaal te bestaan, waarin dat ‘stolze Schloss’ een rol kreeg toebedeeld in de strijd tussen de Welfen en de Ghibellijnen. Het kasteel werd eertijds bewoond door de Ghibellijnse graaf Koenraad en zijn welgevormde dochter Agnes. De dikke muren van het kasteel gaven de vader de zekerheid, dat geen vreemde aanrander zich van zijn dochter zou kunnen meester maken. Dat was echter een misrekening. Zijn grootste vijand, de Welf Hendrik, slaagde erin, heimelijk het kasteel binnen te dringen en het hart van de schone Agnes te veroveren. Groot was de ontsteltenis van de vader, die in toorn ontstak, maar uiteindelijk ‘zijn zegen en vergiffenis’ aan de twee geliefden schonk en zich met zijn vijand verzoende.

Uit deze geschiedenis trok Fräulein Louise haar wijze les, toen ze moest ontdekken, dat haar teerbeminde Arnold een Pruisisch officier was. Een ogenblik stond de ‘hoogmoedige Frankforter burgeres’ als versteend, toen ze het vernam, maar overweldigd door de liefde wierp ze zich snikkend in de armen van haar Pruisische minnaar.

De *Rijnlandsche Novellen* van Bergmann werden slechts enkele malen herdrukt en verwierven niet de vermaardheid die ten deel viel aan zijn alom bekende roman *Ernest Staas*, maar ze waren de bewonderaars van ‘Tony’ zeker even dierbaar, – en een vermoeiende reis naar het Rijnland meer dan waard.

LEVENSSCHETS

Anton Bergmann (schrijversnaam: Tony) werd in 1835 geboren in het Belgische Lier. In die stad bracht hij zijn jeugd jaren door en daar ontving hij ook zijn eerste onderwijs op de zogeheten ‘oordjesschool’ van juffrouw Wappers. Op negenjarige leeftijd verliet hij haar school, om vervolgens in de jaren 1844 tot 1849 de ‘lagere Latijnsche klassen’ te doorlopen van het Geestelijk College, dat eveneens in Lier

gevestigd was. In de tijd dat België deel uitmaakte van het Koninkrijk der Nederlanden (1814-1830), droeg die onderwijsinstelling de in Nederland gebruikelijke naam van 'Latijnsche School', maar nadat België onafhankelijk was geworden, veranderde de school van naam en van karakter. Het onderwijs dat daar gegeven werd stond van die tijd af onder toezicht van de aartsbisschop.

Op het Geestelijk College deed Bergmann een minder prettige ervaring op, die hier even vermeld dient te worden. Tijdens zijn collegejaren werd door het schoolhoofd beslag gelegd op een van zijn boeken, een bijzonder boek, dat voor hem een onschatbare waarde vertegenwoordigde. Hij had dat boek ten geschenke gekregen van een meisje dat hem heel erg dierbaar was. Een leerling van het Geestelijk College die er een vriendinnetje op na hield, maakte inbreuk op het schoolreglement en voor een dergelijk misdrijf bestond geen pardon. Bergmann moest bekennen dat hij zich daaraan schuldig had gemaakt. Loochenen had trouwens geen enkele zin, want in dat boek – het corpus delicti – had het lieve kind voluit haar naam geschreven.

Na deze vervelende ervaring zal het voor Anton een ware verademing zijn geweest, toen hij in 1849 het college mocht verlaten, om leerling te worden van het Stedelijk Atheneum in Gent. Ook op die school vormde Latijn de hoofdschotel van het onderwijsmenu, maar er werd tevens lesgegeven in andere vakken. Zelfs Nederlandse taal en letterkunde kregen daar enige aandacht. Nederlands werd op het atheneum gegeven door J.F.J. Heremans, de man die enige jaren later tot hoogleraar zou worden benoemd aan de Rijksuniversiteit van Gent. Heremans was toen al een vurig aanhanger van de Vlaamse beweging en een verlichte geest met liberale denkbeelden.

Heremans schreef naderhand een Levensschets van Anton Bergmann, die decennien later – in 1908 – in de elfde uitgave van Ernest Staas werd opgenomen. Hij had Bergmann op school leren kennen en was altijd bevriend met hem gebleven. Als leraar had hij hem heel erg gewaardeerd, alleen al vanwege zijn mooie opstellen. Bergmann behandelde de opgegeven onderwerpen op een origineelere manier dan zijn medeleerlingen en drukte zijn gedachten uit in een 'schilderachtige' stijl. Dat verbaasde Heremans overigens niet, want het zat bij die Bergmannen nu eenmaal in de familie.

De liefde voor onze schoone moedertaal zat hem, als het ware, in het bloed: immers ten huize van Antons grootvader, en met zijnen vader, ontving de jonge J.F. Willems de eerste opleiding in de Nederlandsche letterkunde.

Op het Gentse atheneum raakte Bergmann bevriend met zijn medeleerling Julius Vuylsteke, die later naam zou maken als boekhandelaar en uitgever, maar vooral ook als liberaal dichter.

In 1853 werd Bergmann student aan de universiteit van Gent. Na een voorbereidend examen 'letteren en wijsbegeerte', dat moest uitwijzen of hij zijn Latijn goed beheerste, kon hij daar een begin maken met de studie Rechten en Notariaat. Na 'een incident met een professor' verliet hij Gent, om zijn studie voort te zetten en te voltooien aan de 'Vrije Hoogeschool' in Brussel.

Na beëindiging van zijn studie vond Bergmann werk in de advocatuur. Zijn vrije tijd besteedde hij grotendeels aan historische studie en literatuur. Van tijd tot tijd schreef hij een novelle, maar zijn belangrijkste publicaties waren van geschiedkundige aard. Zijn eerste grote werk verscheen in 1857.

Dat was een verhandeling over Marnix van St. Aldegonde (1540-1598), de calvinistische edelman die van 1583 tot 1585 burgemeester van Antwerpen was. Bergmann verdedigde Marnix tegen de vele beschuldigingen die in de loop der eeuwen van katholieke zijde tegen hem waren ingebracht. Daarna zwoegde Bergmann op een tweede historisch werk, dat pas in 1873 voltooid werd: de *Geschiedenis van de Stad Lier*. In de laatste jaren van zijn leven schreef hij – tussen de bedrijven door – nog een ander boek, dat achteraf als zijn meesterwerk erkend zou worden en zijn naam als schrijver duurzaam zou vestigen: *Ernest Staas, advocaat*.

TONY'S 'ERNEST STAAS'

Ernest Staas, advocaat kan beschouwd worden als een geromantiseerde autobiografie of, zoals Karel Wauters zegt, als een autobiografisch getinte roman. De episodische uit het leven van de hoofdpersoon die erin beschreven worden, berusten op fantasie, maar bevatten ongetwijfeld elementen die uit het leven van de schrijver zelf gegrepen zijn. De ik-persoon die erin aan het woord is, brengt op gevoelvolle wijze verslag uit over zijn kinderjaren – met de gebruikelijke schoolperikelen – over zijn studententijd, over zijn stageperiode op een advocatenkantoor en over de moeilijkheden die hij ondervindt als beginnend advocaat.

Het eerste hoofdstuk 'Drie beelden uit het verleden' is gewijd aan de kinderjaren. Op een warme dag zit advocaat Staas op zijn 'studiekamer' uit te blazen. Hij is moe en geeft zich over aan wat dromerijen. Mijmeringen brengen hem terug bij de jaren van zijn 'kindsheid met hunne levendige vreugde en eindeloze smarten'. Vreugde die heeft hij beleefd in het huis van zijn tante, door wie hij liefdevol werd opgevoed; smarten die hij op school te verduren kreeg, in de eerste plaats op de 'oordjesschool' van juffrouw Monnier. Die juffrouw Monnier voerde gestreng de scepter in het 'établissement pour l'éducation des deux sexes', een school voor jongens en meisjes, die gevestigd was in het begijnhof. In de volksmond heette dat onderwijsinstituut simpelweg de 'oordjesschool', omdat de leerlingen daar dagelijks een muntje (een oortje) moesten afdragen om het genoten onderwijs te bekostigen.

Op de school van juffrouw Monnier trekken twee medeleerlingen zijn aandacht: Frans Theunis en Bertha. Frans Theunis wordt zijn jongensidool, Bertha zijn geliefde.

Frans Theunis is de zoon van een kruidenier, eigenaar van het winkelpand 'De Vergulden Olifant'. Die jongen maakt indruk op zijn medeleerlingen, doordat hij met kop en schouder boven hen uitsteekt, – letterlijk en figuurlijk. Hij is groot van gestalte en de beste leerling van de klas. Terwijl zijn klasgenoten zich moeizaam door de 'Nieuwe Spellekonste' worstelen, is hij al bijna zover, dat hij onder de les de 'Gazet' mag lezen, wat als een "toppunt van kunde en wetenschap" doorgaat. Ernest kan dagelijks in geuren en kleuren aan zijn tante vertellen, wat die grote Frans weer heeft gepresteerd of uitgehaald, en dat is altijd 'iets grootsch, iets wonderbaars, iets zeldzaams, dat nooit iemand anders dan Frans zou durven uitdenken of wagen'.

Met Bertha, zijn geliefd vriendinnetje, verdiept Ernst zich in spannende boeken, zoals *Paul et Virginie* en *The Vicar of Wakefield*. Die twee zijn onafscheidelijk en hun geluk is volkomen, totdat het pijnlijke moment aanbreekt waarop Ernest naar kostschool moet. Op de dag van zijn vertrek is Bertha afwezig, zodat hij niet persoonlijk afscheid van haar kan nemen. Maar zij zorgt voor een verrassing:

op het laatste nippertje wordt een boek bezorgd waarin zij eigenhandig als opdracht heeft geschreven: 'Bertha aan Ernest'.

Op zijn nieuwe school houdt Ernest dat boek angstvallig verborgen. Juffrouw Monnier heeft hem eerder al eens berispt vanwege zijn relatie met Bertha en hij voelt instinctmatig aan, dat hij hier heel erg op zijn hoede moet zijn. Op deze school is alles verdacht, zelfs het contact tussen vrienden. Tijdens de recreatie mogen leerlingen zich niet met zijn tweeën afzonderen; ze moeten minimaal met drieën zijn, omdat – zo wordt hun voorgehouden – 'als jongelingen met twee te zamen zijn, de duivel tussen hen staat'.

In het gezelschap waarvan Ernest deel uitmaakt, laat hij zich ontvallen dat hij een meisje heeft en dat hij een boek bezit dat van haar liefde getuigt. Die vertrouwelijkheid komt hem duur te staan. Hij wordt bij de 'studiemeester' ontboden, die van zijn geheim op de hoogte blijkt te zijn en het boek in beslag neemt. Op school mag hij blijven, maar hij moet wel zware straffen ondergaan: de school 'duldte geene onzedelijkheid'. Ernest legt zich met bloedend hart bij de feiten neer, maar van enig schuldbesef is bij hem niets te bespeuren. Hij snapt het trouwens maar half.

Ik moet hier tot mijn schande bekennen: ik begreep maar niet, dat mijne misdaad zoo groot, mijn gedrag zo plichtig was; doch te oordeelen naar de pensums, die ik kreeg, moet ik diep gevallen, schrikkelijk bedorven geweest zijn.

In het volgende hoofdstuk 'Drie schetsen uit het jongelingsleven' treffen we een levendige schildering aan van Ernests inwijding in het Vlaamse studentenleven. Hij heeft een eigen kamer in de grote stad en een eigen huissleutel, zodat hij vrijelijk over zijn tijd kan beschikken. De studentenwereld wordt hij binnengeloodst door een ouderejaarsstudent met Duits-romantische allures, die zich Ulrich noemt en het haar gekruld draagt 'à la jeune Allemagne'. De introductie gaat gepaard met veel woorden en nog meer heildronken. De voorzitter van het studentengenootschap waarin hij wordt opgenomen, spreekt hem plechtig toe en eindigt met de woorden:

Vriend en broeder Staas, in naam der moedertaal, in naam van het duurbare Vlaamsche vaderland, in naam van ons allen, die gij hier vereenigd ziet tot verdediging onzer miskende rechten, druk ik u de broederhand (...) Kom bij ons; schaar u onder het Vlaamsche vaandel; strijd in onze gelederen; voeg u bij de zonen van Breidel, De Coninc en Artevelde.

Daarna worden de glazen opnieuw geheven en allerlei strijdkreten geslaakt. Glas na glas wordt gedronken en telkens 'ledig... tot op den bodem!' Ernest weet zich staande te houden, want hij is geen 'piot', maar als hij tenslotte zelf het woord moet nemen, stottert hij maar het een en ander bij elkaar over Vlaanderen en dankt hij zijn studentenbroeders met betraande ogen.

'Drie herinneringen uit den proeftijd' (als stagiaire) en 'Drie indrukken der eerste jaren' (als advocaat) bevatten eveneens veel levendige en schilderachtige passages, met veel humor en zelfspot, die je kunt

lezen en herlezen. Hetzelfde kan gezegd worden over het bekendste onderdeel van Ernest Staas: ‘Het openbaar Ministerie tegen Plus en Stuyck’, dat te vinden is in het laatste hoofdstuk: ‘Latere kennissen’. Dit komische verhaal, dat in veel bloemlezingen een plaats kreeg, handelt over twee vrouwen, die elkaar voor vuile vis hebben uitgemaakt. Ze hebben zich bediend van scheldwoorden als: ‘Otter’, ‘venijnig serpent’ en ‘betoverde negemassij. Ze worden voor het gerecht gedaagd en beiden veroordeeld tot een fikse geldboete, ondanks het vurige pleidooi dat Ernest voor een van hen heeft gehouden. Hij is teleurgesteld, maar zijn cliënte is dik tevreden. ‘Gij hebt wel eens zoo lang gepleit als de andere advocaat’, voegt zij hem geruststellend toe. En dan gaat Ernest een licht op:

’t Is waar, wij hadden Frans gesproken. De twee betichten hadden met open mond onze bewegingen gevolgd, en bij gebrek aan iets anders, beoordeelden zij de pleitredenen van hare verdedigers, volgens het uur, gelijk men de metsers betaalt per schof of de stof meet per el.

POSTUME HULDE

Het boek dat Anton Bergmann de onsterfelijkheid in de literatuurgeschiedenis bezorgde, verscheen heel kort voor zijn dood. Toen begin januari 1874 zijn Ernest Staas van de pers kwam, was hij al ernstig ziek en op 21 januari overleed hij. Een brief die de schrijver Nicolaas Beets op 19 januari naar Lier verzond, arriveerde te laat, zodat Bergmann de hartelijke en prijzende woorden die deze Nederlandse vriend tot hem richtte, nooit heeft vernomen. Beets was erg ingenomen met Ernest Staas, omdat dat boek zo’n ‘voortreffelijke inhoud’ had en hem een ‘rijk, veelvuldig en rein genoeg’ had geschenken.

In alle waarheid en oprechtheid – schreef Beets – kan ik u betuigen, onder de boeken van dezen onzen tijd er in lang geen gelezen te hebben, dat mij zoo smaakte, en ik geloof niet dat de Vlaamsche letterkunde iets heeft aan te wijzen, dat er boven gaat.

Ook een ander eerbewijs ontging de jong gestorven schrijver. In 1875 werd Ernest Staas bekroond met de Belgische Staatsprijs voor literatuur voor het tijdperk 1870-1874. Deze postume hulde, die volgens velen hier volkomen op zijn plaats was, wekte wrevel bij de bekende Vlaamse schrijver en journalist August Snieders. Prijzen werden door het Belgische staatsbestuur alleen toegekend aan schrijvers die de Belgische nationaliteit bezaten. Snieders, een Nederlander van origine, die de literatuur van Vlaanderen al herhaalde malen verrijkt had met romans en novellen, kwam er niet voor in aanmerking. Tot zijn verdriet en niet geringe irritatie. Verongelijkt schreef Snieders in die jaren:

Ook zij, die niet tusschen de grenzen van ‘Risquons-Tout’ en Arendonck geboren zijn, mogen naar die lekkernij niet mededingen. Men kan sedert dertig jaar Vlaamsch letterkundige zijn, hier zijn letterkundige loopbaan begonnen hebben, maar men wordt niet als zoodanig erkend in den wedloop naar het zakske met goudstukken.

Dat de prijs bij Bergmann terecht was gekomen, vond hij onbillijk:

De schrijver is dood; – aldus Snieders – hij stierf verleden jaar, en heeft in zijn leven niet veel van zich doen spreken. Vlaamsch België kent hem schier niet...

Met dat geringschattend oordeel vergiste Snieders zich deerlijk. Ernest Staas kreeg een luisterrijke ontvangst in de Nederlandse litteraire wereld. Het werk werd vele malen herdrukt en is nog altijd fris en lezenswaard. Het is een van de levendigste boeken uit de hele negentiende-eeuwse literatuur. De jury die het boek in 1874 bekroonde nam de juiste beslissing, – met instemming van Nicolaas Beets, uiteraard.

TONY: DE VLAAMSE HILDEBRAND

De Belgische stad Lier, waar Anton Bergmann in 1835 werd geboren, is een sfeervolle stad met een groots verleden, waarvan enkele monumentale gebouwen indrukwekkend getuigenis afleggen. In de negentiende eeuw moet dat verleden duidelijker zichtbaar zijn geweest dan tegenwoordig, want veel van het oude stedschoon ging verloren tijdens de wereldoorlog van 1914/1918. Een gedeelte daarvan werd in de na-oorlogse jaren hersteld, maar we mogen aannemen, dat de authenticiteit van de historische gebouwen door de restauratie is aangetast en dat niet alles tot zijn oorspronkelijke staat is teruggebracht. In de negentiende eeuw zal de stad een ander aanzicht hebben vertoond dan op de dag van vandaag. De schrijver Domien Sleeckx (1818-1901) zag alles nog in zijn voormalige glans en luister en koos Lier als plaats van handeling voor zijn historische roman *Hildegonde*. Uitvoerig beschrijft hij daarin de St.-Gummaruskerk, een pronkstuk van hoog-gotiek en – naar de woorden van Sleeckx – ‘een der merkwaardigste gedenkteekenen van godsdienstige bouwtrant, waarop België zich verhoovaardigt’. Die St.-Gummaruskerk staat er nu nog en de Lierenaar kan er nog steeds trots op zijn, evenals op het eeuwenoude begijnhof, de St.-Cornelistoren (nu Zimmertoren), het Belfort en het achttiende-eeuwse stadhuis in rococostijl.

De ouderlijke woning van Anton Bergmann op de Grote Markt en het daaraan grenzende huis van grootvader Bergmann – de leermeester van Jan Frans Willems! – werden door bommen en granaten onherstelbaar verwoest. Ook het landhuis, even buiten Lier, dat door Anton Bergmann en zijn eigen gezin werd bewoond, veranderde tijdens de oorlog in een puinhoop en is nu van de aardbodem verdwenen.

De herinnering aan Bergmann wordt in Lier levend gehouden door een grafmonument en een gedenkzuil. De zuil, ontworpen en uitgevoerd door de beeldhouwer Joris, schraagt een borstbeeld van de schrijver en wordt geflankeerd door twee kleine beelden, die een meisje en een jongetje voorstellen. Dat zijn Bertha en Ernest, de twee hoofdfiguren uit *Ernest Staas*.

Dat de Lierenaren trots zijn op hun schrijver Tony Bergmann, is te begrijpen. Geen enkele Vlaamse schrijver van vóór 1890 is op zo'n vanzelfsprekende manier in de canon van de officiële Nederlandse letterkunde opgenomen. Sinds jaar en dag wordt Tony in de literatuurgeschiedenis vermeld als de Vlaamse Hildebrand, en zijn boek *Ernest Staas* als de Zuidelijke pendant van de *Camera Obscura* uit het Noorden. Een enkeling die het waagde kritiek op dat boek te leveren, kon hooguit iets aan te merken hebben op het minder gave Nederlands van Tony. Merkwaardigerwijze werden dergelijke kri-

tische geluiden wel in Vlaanderen, maar niet in Nederland vernomen. In 1918 schreef de letterkundige N.C. Meyer Drees:

Aan zijn taal toch ergert de onverbasterde Rijksnederlander zich immers geenszins en in het Noorden behoort Ernest Staas voortdurend tot de meest gelezen Vlaamsche letterkundige producten, wat meer is, het boek staat er zelfs hoog aangeschreven onder de classieke werken van de Nederlandsche literatuur.

Dat dit klassieke werk niet genoemd wordt in het standaardwerk *Nederlandse Literatuur, een geschiedenis* uit 1993, is onvergeeflijk. Maar die weglating houdt beslist geen veroordeling in, want Anton Bergmann – oftewel Tony – deelt dat lot met een andere onvergankelijke figuur uit de negentiende eeuw: François HaverSchmidt, – beter bekend onder zijn schuilnaam Piet Paaltjens.

WAARHEID EN VERDICHTING

De persoonlijke toon van Ernest Staas wekt de indruk, dat Bergmann daarin zijn eigen leven heeft beschreven. In feite zijn in dat boek beelden uit de werkelijkheid van zijn leven en levendige fantasiebeelden tot een vervloeiend geheel samengetrokken. Tekenend in dit verband is de liefdesgeschiedenis die zich afspeelt tussen Ernest en Bertha. We zien Bertha plotseling uit het leven van Ernest verdwijnen. Terwijl hij druk bezig is met afstuderen, vertrekt zij met haar moeder naar Indië. Ernest weet van niets en hoort het pas achteraf van zijn tante.

*Ik weet genoeg.... Op het oogenblik dat de jury mij het diploma toereikte, en ik vol vertrouwen het leven inblikte, was het schip vertrokken, dat al mijne hoop, al mijne liefde medevoerde.
Tante drukte mij stilzwijgend de hand. Alhoewel ik haar nooit een woord van onze liefde zeide, begreep zij al de uitgestrektheid van mijn smart: mijne droefheid vond weerklank in haar hart..*

Van Bertha hoort hij nooit meer iets. Alleen in een droomgezicht keert ze nog eens terug, om hem te laten weten, dat zij nog steeds aan hem denkt.

De werkwijze van Bergmann wordt doorzichtig, als we ontdekken, dat Bertha en Eliza, Bergmanns latere vrouw, een en dezelfde persoon zijn. Eliza was namelijk het meisje dat Anton Bergmann op de oordjesschool leerde kennen en met wie hij in zijn vrije tijd spannende romans zat te lezen. Eliza was ook het meisje dat haar naam schreef in het boek dat de jeugdige kostschoolleerling Anton Bergmann in een netelige positie bracht en hem een hoop strafwerk bezorgde wegens ‘onzedelijkheid’.

In de prozawerken van Bergmann gaan realiteit en fictie altijd hand in hand. Ook in de *Rijnlandse Novellen* is dat het geval. Bergmann bezocht het Rijndal in 1867 en in 1868, maar hij was er niet in het gezelschap van zijn vriend Edward. Hij werd er vergezeld door zijn vrouw.

De Vlaamse journalist en schrijver Johan De Maegt (1876-1938) onthulde dit allemaal op 9 juni 1932 in de rubriek Kunst en Letteren van *Het Laatste Nieuws*. De Maegt had een gesprek mogen voeren met de 93-jarige weduwe Eliza Bergmann-Van Acker, die op dat moment in een andere stad dan Lier een teruggetrokken leven leidde en ‘schier ongenaakbaar in haar eenzaamheid’ was geworden. Ondanks

haar hoge leeftijd kon de vrouw, die eerst met Anton Bergmann en vervolgens met haar zwager Ernest Bergmann trouwde en hen beiden ruimschoots overleefde, zich nog heel goed herinneren, dat ze Anton Bergmann als kind op de oordjesschool had leren kennen en dat zij haar naam en die van Tony in het gewraakte boek had geschreven. Uit latere tijd stond haar nog steeds voor de geest, dat ze met haar man Anton veel gereisd had en dat haar Tony van hun gemeenschappelijke reizen zijn *Rijnland-sche Novellen* had meegebracht.

POËTISCH REALISME

In een beschouwing over het ‘Negentiende-eeuwse realisme in Vlaanderen’ stelt de Belgische letterkundige Karel Wauters als feit vast, dat Anton Bergmann ‘het Vlaams realisme meer literair elan en artistieke draagkracht heeft gegeven’. Naar zijn oordeel beantwoordt Bergmann ‘door zijn losse en lichtvoetige stijl, de delicate gevoeligheid in karakteruitbeelding en milieu-evocatie’ volledig aan wat in Duitsland ‘poetischer Realismus’ wordt genoemd. Volgens een definitie in het *Handlexikon zur Literaturwissenschaft*, die door Wauters in een voetnoot wordt vermeld, is er sprake van poëtisch realisme, als in de werkelijkheidsbeschrijving verhevenheid, harmonie, dichterlijk gevoel en stijlgevoel samengaan.

Ernest Staas wordt in de literatuurbeschouwing terecht hoog aangeslagen. Wat Bergmann ons in dat boek heeft nagelaten, is een tijds- en ego-document van onvervalst lyrisch en poëtisch gehalte.